

Agnieszka Malarewicz

Zastaw na udziale w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością

Pojęcie i regulacje prawne zastawu

Zgodnie z definicją zastawu, zawartą w art. 306 § 1 k.c., w celu zabezpieczenia oznaczonej wierzytelności można rzecz ruchomą obciążyć prawem, na mocy którego wierzyciel będzie mógł dochodzić zaspokojenia z rzeczy bez względu na to, czyją stała się własnością i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela rzeczy, z wyjątkiem tych, którym z mocy ustawy przysługuje pierwszeństwo szczególne. Przedmiotem zastawu mogą być także prawa, jeżeli są zbywalne (art. 327 k.c.). Zastaw w systemie prawa polskiego został ukształtowany jako ograniczone prawo rzeczowe, unormowane w dziale IV tytułu III księgi II kodeksu cywilnego. Ustawodawca uregulował najpierw zastaw na rzeczy ruchomej, określany niekiedy jako posesoryjny lub ręczny, a następnie zastaw na prawach, do którego mają zastosowanie odpowiednie przepisy o zastawie na rzeczach.

Od dnia 01.01.1998 r. w obrocie prawnym funkcjonuje również zastaw rejestrowy, uregulowany przepisami ustawy z dnia 06.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów¹. Zakotwiczenie tej instytucji w kodeksie cywilnym stanowi art. 308 k.c. w brzmieniu nadanym cy-

¹ Dz.U. Nr 149, poz. 703 ze zm., dalej zast.rej. i rej.zast.

owaną ustawą. Ze względu na szeroki katalog dóbr majątkowych, mogących stanowić jego przedmiot z jednej, i jednolitą regulacją prawną z drugiej strony, zastaw rejestrowy trudno jest jednoznacznie sklasyfikować. Można go uznać za wyspecjalizowany podtyp prawa zastawu występujący w stosunkach co najmniej jednostronnie gospodarczych, znamienity określeniem katalogu podmiotów, których wierzytelności mogą być w ten sposób zabezpieczone, oraz szerszym zakresem swobody stron w kształtowaniu jego treści, niż ma to miejsce w przypadku zastawu zwykłego.

Zastaw jest zaliczany do prawnych zabezpieczeń wierzytelności, a dokładniej do kategorii zabezpieczeń rzeczowych, określanych mianem praw zastawniczych. Należy podkreślić, że wykonanie prawa zastawu może nastąpić dopiero z chwilą wymagalności zabezpieczanej wierzytelności i polega na zaspokojeniu się przez uprawnionego z przedmiotu zastawu, z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela rzeczy, z wyjątkiem tych, którym z mocy ustawy przysługuje pierwszeństwo szczególne. W konsekwencji zastaw nie może być przeniesiony bez wierzytelności, którą zabezpiecza, a przeniesienie wierzytelności pociąga za sobą przeniesienie zastawu. W razie przeniesienia wierzytelności z wyłączeniem zastawu, zastaw wygasa (art. 323 k.c.)². Z zasady akcesoryjności zastawu wynika również możliwość podniesienia przez zastawcę nie będącego dłużnikiem, poza zarzutami przeciwko zastawnikowi, jakie przysługują mu osobiście, zarzutów przysługujących dłużnikowi z zabezpieczonej wierzytelności. Dotyczy to również zarzutów, których dłużnik zrzekł się po ustanowieniu zastawu (art. 315 k.c.).

Pozostałe cechy zastawu wynikają z jego charakteru prawnego jako ograniczonego prawa rzeczowego.

Zastaw, podobnie jak inne ograniczone prawa rzeczowe, zapewnia uprawnionemu korzystanie z cudzej rzeczy (prawa) tylko w określonych przez ustawę granicach. Uprawnienia składające się na treść każdego z ograniczonych praw rzeczowych są bowiem w kodeksie ściśle określone.

Jednym z zabezpieczeń wierzytelności pieniężnych często stosowanych w praktyce jest zastaw na udziale bądź na udziałach w spółce

² J. M o j a k, *Przelew wierzytelności zabezpieczonej zastawem*, Palestra 1986, nr 4.

z ograniczoną odpowiedzialnością. Powyższa instytucja zyskała większe znaczenie w praktyce gospodarczej w ostatnim dziesięcioleciu, kiedy to wzrosła popularność formy spółki z o.o. do prowadzenia działalności gospodarczej³. Pierwsze wzmianki na temat zastawu na udziale w polskiej doktrynie prawniczej pochodzą z 1933 r. Podkreślano wówczas różnice między udziałami w spółce z o.o. oraz akcjami jako przedmiotem zabezpieczenia, wskazywano również na możliwą sprzeczność między interesami spółki i udziałowca w związku z zastawem⁴. Z kolei komentatorzy Kodeksu handlowego z 1934 r. poświęcili temu zagadnieniu tylko uwagi do art. 180 i 187 k.h. Ograniczone zainteresowanie zastawem udziału przed 1939 r. wynikało z tego, że prawo zastawu regulowały wówczas zróżnicowane przepisy byłych państw zaborczych. W prawie niemieckim dopuszczalność zastawu udziału nie była wprost uregulowana, tylko domniemywana, a udział w spółce z o.o. nie mógł być przedmiotem notworskigo zastawu handlowego wprowadzonego w 1933 r. i utrzymanego w Kodeksie handlowym z 1934 r. (art. 507-517 k.h.)⁵.

Swoboda stron w zakresie kształtowania treści ograniczonych praw rzeczowych jest w znacznym stopniu ograniczona. W przypadku zastawu na prawach w pełni aktualna jest cecha bezwzględnej skuteczności praw rzeczowych.

Znajduje to potwierdzenie w konstrukcji prawnej zastawu. Istnieje bowiem możliwość dochodzenia zaspokojenia z przedmiotu zastawu bez względu na osobę aktualnego uprawnionego (art. 306 § 1 w zw. z art. 328 k.c.) oraz przywilej pierwszeństwa zaspokojenia przed jego wierzycielami. Konsekwencją bezwzględnego charakteru prawa zastawu jest możliwość samoistnego i bezpośredniego wykonywania uprawnień, jakie przysługują zastawnikowi wobec przedmiotu zastawu. W granicach określonych przez ustawę zastawnik może dochodzić swoich uprawnień z wyłączeniem wszystkich innych osób, z właścicielem (uprawnionym) łącznie. Bezpośredniość prawa zastawu nie może być rozumiana jako możliwość faktycznego władania rzeczą (przedmiotem zastawu) w okre-

³ W 2000 r. w Polsce było zarejestrowanych ponad 138 000 spółek z o.o., Rocznik Statystyczny RP 2000, rok LX, Warszawa 2000, s. 562-563.

⁴ A. Liebeskind, *Zastaw udziału w spółce z o.o.*, Przegląd Sądowy 1933, nr 7, s. 280-284.

⁵ A. Liebeskind, *op. cit.*, s. 282.

ślonym zakresie. Prawne władztwo nad przedmiotem zastawu, jakie daje on zastawnikowi, polega co do zasady tylko na możliwości jego spieniężenia celem zaspokojenia wierzytelności⁶.

Przepisy kodeksu cywilnego oraz zastawu rejestrowego i rejestru zastawów wymieniają jako podmioty stosunku prawnego zastawu zastawcę i zastawnika⁷. Jedynym wyjątkiem jest art. 306 § 1 k.c., mówiący o wierzycielu, którego wierzytelność jest zabezpieczona zastawem. Zastawca może, ale nie musi być dłużnikiem zabezpieczonej wierzytelności. W tym przypadku ponosi wyłącznie odpowiedzialność rzeczową za cudzy dług⁸. Zastawcą staje się także każdy kolejny nabywca przedmiotu zastawu, o ile nie zachodzą szczególne przypadki, w których przeniesienie przedmiotu zastawu powoduje jego wygaśnięcie (art. 170 k.c., art. 879 oraz art. 908 § 2 k.p.c., art. 13 zast.rej. i rej.zast.). Pierwszym zastawnikiem jest wierzyciel, którego wierzytelność jest zabezpieczona zastawem. Zastawnikiem będzie również z reguły cesjonariusz zabezpieczonej wierzytelności (art. 323 k.c.). W przypadku zastawu ustanowionego na podstawie przepisów kodeksu cywilnego, prawo nie przewiduje ograniczeń po stronie wierzyciela, który może być zabezpieczony. Zastaw zwykły jest klasyczną czynnością prawa powszechnego. Ograniczenie podmiotowe kręgu zastawników wprowadza ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, natomiast generalne ograniczenie podmiotowe po stronie zastawcy nie występuje.

Zgodnie z art. 1 ust. 1 zast.rej. i rej.zast., zastaw rejestrowy może być ustanowiony w celu zabezpieczenia wierzytelności:

- 1) Skarbu Państwa i innej państwowej osoby prawnej,
- 2) jednostki samorządu terytorialnego, związku jednostek samorządu terytorialnego i innej gminnej, powiatowej i wojewódzkiej osoby prawnej,
- 3) banku krajowego,
- 4) banku zagranicznego,
- 5) osoby prawnej, której celem określonym w ustawie jest udzielanie pożyczek i kredytów,

⁶ W. Zachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1999, s. 46.

⁷ A. Klein, *Elementy stosunku prawa rzeczowego*, Wrocław 1976, s. 54.

⁸ J. Mojak i E. Niezbecka, *Status dłużnika banku w świetle art. 95 i 97 prawa bankowego*, Palestra 2000, nr 5-6.

6) międzynarodowej organizacji finansowej, której członkiem jest Rzeczpospolita Polska,

7) innego podmiotu prowadzącego działalność gospodarczą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

8) posiadaczowi obligacji wyemitowanych na podstawie ustawy o obligacjach oraz innych papierach dłużnych, emitowanych na podstawie odpowiednich aktów prawnych, obowiązujących w krajach należących do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).

Podmioty wymienione w art. 1 ust. 1 zast.rej. i rej.zast. mogą zabezpieczać zastawem rejestrowym zarówno wierzytelności wynikające z czynności prawnych zawartych bezpośrednio przez nie, jak i wierzytelności, które podmioty te nabyły w sposób pochodny i translatywny. W odniesieniu do strony podmiotowej ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów ma jedną istotną przewagę nad przepisami kodeksu cywilnego o zastawie. Pozwala sięgnąć po instytucję administratora zastawu jako zastawnika działającego we własnym imieniu, ale na rachunek kilku wierzycieli wspólnie udzielających kredytu lub pożyczki. Powołanie takiego administratora zastawu (art. 4 ust. 1 zast.rej. i rej.zast.) umożliwia między innymi wykorzystanie popularnego rozwiązania, polegającego na wybraniu jednego z wierzycieli, uczestniczącego we wspólnym finansowaniu określonego projektu, do roli tzw. przedstawiciela do spraw zabezpieczeń. Tym samym cały proces zawierania i zmiany umów oraz dokumentów służących zabezpieczeniu praw wierzycieli staje się znacznie prostszy.

Użyteczność tego rozwiązania została jednak ograniczona przez ustawodawcę, który w cytowanym przepisie posłużył się liczbą pojedynczą, pisząc o „wspólnym udzielaniu kredytu lub pożyczki”. Jest to istotne ograniczenie przedmiotowe, gdyż już np. wspólne udzielenie przez kilku wierzycieli różnych kredytów (np. dewizowego i złotowego) wyklucza możliwość sięgnięcia po administratora zastawu. Ważne ograniczenie dotyczące osoby zastawnika przewiduje również art. 200 § 1 k.s.h. Zastawnikiem mianowicie nie może być sama spółka, której udział miałby być przedmiotem zastawu. Zakaz ten przewidywał już art. 194 § 1 k.h. i uzupełniał go sankcją określoną w art. 303 k.h.⁹

⁹ Art. 588 k.s.h. także przewiduje sankcje karne za naruszenie zakazu nabycia własnych akcji.

Czynność polegająca na obejmowaniu i nabywaniu własnych udziałów jest powszechnie uznawana za niedopuszczalną. Mogłaby bowiem prowadzić do powstawania struktur patologicznych, polegających np. na tym, że kontrolę działalności zarządu sprawowałby sam zarząd, ten sam zarząd uczestniczyłby także w podejmowaniu ważnych dla niego uchwał w zgromadzeniu wspólników, natomiast zakaz przyjmowania w zastaw własnych udziałów jest niekiedy uważany za niepotrzebnie rygorystyczny, gdyż pozbawia spółkę jednej z możliwości uzyskania zabezpieczenia wierzycielności przypadającej jej wobec wspólnika. Kodeks spółek handlowych utrzymał jednak zakaz przyjmowania w zastaw własnych udziałów, rozszerzył go nawet na spółkę zależną i spółdzielnię zależną.

W świetle definicji zawartej w art. 4 § 1 pkt 4 k.s.h., spółka nie może być zastawnikiem, jeśli przedmiotem zastawu byłyby jej własne udziały, jak również udziały spółki dominującej. Członek zarządu lub likwidator, dopuszczający do brania przez spółkę w zastaw własnych udziałów, podlega karze grzywny lub karze ograniczenia wolności do 6 miesięcy (art. 588 k.s.h.). Jeśli chodzi o osobę zastawcy, to z punktu widzenia dopuszczalności ustanowienia zastawu nie ma znaczenia, czy zastawcą jest osoba fizyczna, prawna, czy też inny podmiot, któremu przysługuje prawo samodzielnego występowania w obrocie. Nie ma też znaczenia, jakie wkłady były podstawą przyznawania wspólnikowi udziału w kapitale zakładowym spółki.

Ponadto ani przepisy kodeksu cywilnego, ani przepisy ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów nie różnicują sytuacji prawnej zastawcy w zależności od tego, czy jest on dłużnikiem osobistym zabezpieczonego wierzyciela, czy też nie.

Warunkiem ustawowym ustanowienia zastawu jest istnienie ważnej wierzycielności. Ustawodawca dopuścił jednak możliwość zabezpieczenia, poza wierzycielnościami istniejącymi w momencie ustanowienia zastawu, wierzycielności przyszłych oraz warunkowych. Dotyczy to zarówno zastawu zwykłego (art. 306 § 2 k.c.), jak i rejestrowego (art. 1 ust. 2 zast.rej. i rej.zast. w zw. z art. 306 § 2 k.c.)¹⁰.

¹⁰ Przez wierzycielność warunkową należy rozumieć wierzycielność, której skuteczność jest uzależniona od warunku zawieszającego. Zawisłość wierzycielności od warunku rozwiązującego w żadnym stopniu nie dotyka zasady akcesoryjności zastawu.

Wierzytelności przyszłe mogą wynikać bądź z istniejącego stosunku prawnego, bądź ze stosunku prawnego, który ma dopiero powstać w przyszłości¹¹.

Dla istnienia zastawu nie ma znaczenia źródło powstania wierzytelności. Mogą one wynikać zarówno z czynności prawnych, jak też powstać *ex lege* (dotyczy to również roszczeń opartych na przepisach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego).¹²

Zastawem zwykłym można zabezpieczyć wierzytelności pieniężne i niepieniężne. Wierzytelność niepieniężna jest jednak zabezpieczana zastawem jedynie pośrednio. Realizacja zastawu będzie możliwa dopiero po jej przekształceniu w wierzytelność pieniężną, zazwyczaj przez sformułowanie roszczenia odszkodowawczego z tytułu niewykonania lub ненаależytego wykonania zobowiązania (art. 471 i nast. k.c.).

Nieco odmienne rozwiązanie przyjęto w odniesieniu do zastawu rejestrowego. Zgodnie z art. 5 zast.rej. i rej.zast., zastawem rejestrowym można zabezpieczyć wyłącznie wierzytelność pieniężną. Należy przez nią rozumieć wierzytelność, która w chwili ustanowienia zastawu ma charakter pieniężny, nawet jeżeli charakteru takiego nie miała w chwili powstania samego zobowiązania¹³.

Zależność zastawu od zabezpieczonej wierzytelności ma podstawowe znaczenie. Jeżeli czynność prawna, z której wynika wierzytelność, jest dotknięta sankcją nieważności bezwzględnej bądź roszczenie oparte na innym tytule nie istnieje, ustanowienie zastawu będzie nieważne. Na wyżej wymienione okoliczności może powoływać się oraz domagać się ich ustalenia również zastawca nie będący dłużnikiem (art. 189 k.p.c., art. 315 k.c.)¹⁴.

Zasada ta nie znajduje zastosowania, jeżeli zabezpieczona wierzytelność wynika z czynności prawnej względnie nieważnej. Ustanowiony

¹¹ Z. Świeboda, *Zastaw rejestrowy i rejestr zastawów. Komentarz do ustawy z dnia 06.12.1996 r.*, Warszawa 1998, s. 19.

¹² J. Skąpski, *Zastaw na rzeczach ruchomych według kodeksu cywilnego*, Studia Cywilistyczne 1966, t. VIII, s. 160.

¹³ Z. Świeboda, *Komentarz do części drugiej kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 1994, s. 17.

¹⁴ J. Skąpski, *Zastaw na rzeczach ruchomych według kodeksu cywilnego*, Studia Cywilistyczne 1966, t. VIII, s. 161-162.

zastaw nie wygasa, dopóki dłużnik skutecznie nie uchyli się od skutków prawnych oświadczenia woli.

Możliwe jest zabezpieczenie zastawem wierzytelności wynikających z zobowiązań niezupełnych, a zwłaszcza wierzytelności przedawnionych, kiedy dłużnik rzekł się korzystania z zarzutu przedawnienia (art. 117 § 2 zd. 2 k.c.)¹⁵.

Podstawowym warunkiem formułowanym przez ustawę jest obowiązek oznaczenia zabezpieczonej wierzytelności (art. 306 § 1 k.c.). Oznaczenie wierzytelności polega na wskazaniu stosunku prawnego, z którego ona pochodzi¹⁶. Chodzi tu o zindywidualizowanie wierzytelności w stopniu wystarczającym dla określenia odpowiedzialności dłużnika. Regulacje kodeksu cywilnego jednomyślnie przyjmują, że dla oznaczenia wierzytelności nie jest konieczne kwotowe określenie jej wysokości. W wielu przypadkach byłoby to zresztą niemożliwe, np. wierzytelność banku z tytułu otwartej linii kredytowej w tzw. kredycie rewolwingowym. Wskazane byłoby tu jednak oznaczenie najwyższej sumy zabezpieczenia. Odmiennie kształtują się zasady dotyczące oznaczenia wierzytelności zabezpieczonej przez oznaczenie jej wysokości oraz stosunku prawnego, z którego ta wierzytelność wynika. Jeżeli zabezpieczona jest wierzytelność przyszła lub warunkowa o wysokości nieoznaczonej, należy wówczas określić najwyższą sumę zabezpieczenia¹⁷.

Dopuszczalność ustanowienia zastawu na udziale w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością jest niekwestionowana. Stanowi konsekwencję charakteru prawnego udziału jako zbywalnego prawa majątkowego. Przedmiotem zastawu jest co do zasady udział rozumiany jako prawo podmiotowe wspólnika. Zastaw obciąża całość uprawnień przysługujących danej osobie z tytułu członkostwa w spółce, z wyjątkiem uprawnień przyznanych osobiście.

W świetle art. 180 i 181 k.s.h. dopuszczalne jest zastawienie całości udziału, ale nieważne jest zastawienie części lub ułamkowej części udziału¹⁸.

¹⁵ A. O h a n o w i c z, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 1965, s. 43 i nast.

¹⁶ S. R u d n i c k i, *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga druga. *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 1996, s. 76.

¹⁷ A. H e r b e t, *Obrót udziałami w spółce z o.o.*, Warszawa 2002, s. 329.

¹⁸ A. K i d y b a, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 299.

Dotyczy to jednak tylko tych sytuacji, gdy każdy wspólnik może mieć tylko jeden udział. Kiedy jednak wspólnik może mieć w spółce więcej niż jeden udział, to nie ma powodów, dla których nie można byłoby zastawić części udziałów objętych przez wspólnika.

Należy podkreślić, że niedopuszczalne jest ustanowienie zastawu na udziałach przed wpisem do KRS samej spółki (przesądza o tym art. 16 k.s.h.). Zakaz rozporządzania udziałami przed rejestracją rozciąga się zarówno na udziały już istniejące, jak i przyszłe. Dotyczy to zastawu zwykłego i zastawu rejestrowego. Dopuszcza to art. 7 ust. 3 zast.rej. i rej.zast., dając możliwość ustanowienia zastawu rejestrowego na rzeczach lub prawach, które zastawca nabędzie dopiero w przyszłości. Chodzi tu o prawa, którymi zastawca nie dysponuje w momencie zawarcia umowy zastawniczej, ale którymi będzie mógł dysponować w chwili ich definitywnego nabycia, i złożenie wniosku o wpis do rejestru zastawów.

Do ustanowienia zastawu na prawie stosuje się przepisy o przeniesieniu tego prawa (art. 329 § 1 zd. 1 k.c.). W przypadku udziałów w spółce z o.o. należy stosować odpowiednio przepisy art. 180 i nast. k.s.h. oraz art. 509 i nast. k.c. W myśl przepisów art. 510 § 1 k.c., umowa zobowiązująca do ustanowienia zastawu na udziale wywiera *ex lege* skutek rozporządzający. Przepis szczególny albo zgodne oświadczenie stron mogą ten skutek wyłączyć. W takim przypadku, a także gdy ustanowienie zastawu następuje w wykonaniu zobowiązania wynikającego z innego niż umowa zdarzenia prawnego (np. zapis), do ustanowienia zastawu konieczne jest zawarcie odrębnej umowy rozporządzającej.

Ustanowienie zastawu może nastąpić z zastrzeżeniem warunku bądź terminu. Umowa o ustanowienie zastawu jest czynnością prawną kausalną i konsensualną. Przesłanką powstania zastawu na udziale w spółce z o.o. nie jest zawiadomienie spółki. Obowiązek zgłoszenia spółce ustanowienia zastawu powstaje z mocy art. 187 k.s.h. Brak zawiadomienia powoduje jedynie bezskuteczność zastawu wobec spółki.

Zgłoszenia o ustanowieniu zastawu może dokonać (wg art. 187 k.s.h.) każdy zainteresowany. Do zawiadomienia należy dołączyć dowód dokonania czynności – umowę o ustanowienie zastawu, zawartą w odpowiedniej formie.

Stan prawny w przedmiocie formy umowy zastawniczej przy zastawie na udziale w spółce z o.o. uległ istotnej zmianie wraz z wejściem

w życie kodeksu spółek handlowych. Artykuł 180 k.s.h. stanowi bowiem, że „zastawienie (udziału) powinno być dokonane w formie pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi”. Forma pisemna z notarialnie poświadczonymi podpisami jest jedną ze szczególnych form czynności prawnych znanych naszemu prawu. Czynność dokonana bez tej formy jest oczywiście nieważna¹⁹. Wprowadzenie art. 180 k.s.h. zmieniło stan prawny w przedmiotowym problemie²⁰. W przypadku zastawu zwykłego nie wystarczy podpisanie umowy przez osoby uprawnione do reprezentowania zastawcy i zastawnika, a następnie przesłanie jej do notariusza w celu nadania daty pewnej. Z uwagi na konieczność poświadczenia autentyczności podpisów czynność musi być dokonana przed notariuszem. Nawet gdyby notariusz dysponował wzorami podpisów nie może poświadczyć ich zgodności bez obecności przy dokonaniu czynności osób podpisanych. Zmiana przepisu regulującego formę umowy zastawu zwykłego na udziale w spółce z o.o. rodzi także dalsze konsekwencje prawne, np. konieczność zachowania odpowiedniej formy pełnomocnictwa²¹.

Odrębności dotyczące zastawu rejestrowego

Zgodnie z art. 2 ust. 1 zast.rej. i rej.zast., do ustanowienia zastawu rejestrowego potrzebna jest umowa zawarta między osobą uprawnioną do rozporządzania przedmiotem zastawu (zastawcą) a wierzycielem (zastawnikiem) oraz wpis do rejestru zastawów.

Zastaw rejestrowy powstaje z chwilą wpisu do rejestru.

Podstawową przesłanką powstania zastawu rejestrowego jest, tak jak w przypadku zastawu zwykłego, zawarcie umowy o ustanowienie zastawu. Niezbędne elementy umowy zastawniczej, to:

- 1) data jej zawarcia,
- 2) imię i nazwisko (nazwa), miejsce zamieszkania (siedziba) i adres zastawnika, zastawcy oraz dłużnika nie będącego zastawcą,
- 3) określenie przedmiotu zastawu w sposób odpowiadający jego właściwościom,

¹⁹ Art. 73 § 2 k.c.

²⁰ A. K i d y b a, *op. cit.*, s. 301.

²¹ Art. 99 § 1 k.c.

4) oznaczenie wierzytelności zabezpieczonej zastawem – podanie jej wysokości oraz stosunku prawnego, z którego wierzytelność wynika, albo najwyższej sumy zabezpieczenia, jeżeli to wierzytelność przyszła lub warunkowa²².

Brak któregokolwiek z wymienionych elementów uniemożliwia zakwalifikowanie danej czynności prawnej jako umowy o ustanowienie zastawu rejestrowego.

W praktyce treść umowy będzie jednak o wiele bogatsza. Wniosek o dokonanie wpisu w rejestrze zastawów powinien zostać złożony w terminie miesiąca od daty zawarcia umowy zastawniczej pod rygorem jego odrzucenia (art. 3 ust. 3 zast.rej. i rej.zast.)²³. Zalecane jest również wyraźne wskazanie w umowie zastawniczej osoby odpowiedzialnej za złożenie wniosku o wpis do rejestru zastawów oraz zamieszczenie dodatkowego zobowiązania do zawarcia kolejnej umowy zastawniczej z późniejszą datą, na wypadek odrzucenia wniosku przez sąd. Będzie to miało znaczenie przy ustaleniu odpowiedzialności odszkodowawczej osoby zobowiązanej do złożenia wniosku²⁴.

Wniosek składa się do sądu rejonowego – sądu gospodarczego, właściwego miejscowo ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę zastawcy²⁵. Sąd, w którym dokonano wpisu zastawu rejestrowego do rejestru zastawów, pozostaje właściwy dla dokonania dalszych wpisów dotyczących tego zastawu (art. 36 ust. 2-4 zast.rej. i rej.zast.).

Wniosek o wpis do rejestru zastawów wraz z dołączoną umową zastawniczą składa się na urzędowym formularzu, określonym w drodze rozporządzenia przez Ministra Sprawiedliwości. Powinien zostać on opłacony zgodnie z przepisami²⁶. Nieopłacony podlega zwróceniu (art. 39

²² Art. 3 zast.rej. i rej.zast.

²³ Z. Ś w i e b o d a, *Zastaw rejestrowy i rejestr zastawów. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 43.

²⁴ J. M o j a k, *Ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów. Komentarz*, Lublin 1997, s. 53.

²⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19.12.1997 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i sądach rejonowych oraz ustalenie ich siedzib i obszarów właściwości (Dz.U. z 1997 r. Nr 160, poz. 1093 ze zm.).

²⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15.10.1997 r. w sprawie określenia wzorów urzędowych formularzy (Dz.U. z 1997 r. Nr 155, poz. 1018).

ust. 3 zast.rej. i rej.zast.). Analogiczna sytuacja występuje w przypadku wniesienia wniosku na nieprawidłowo wypełnionym formularzu. Sąd bada zachowanie wymogów formalnych, termin złożenia wniosku oraz ocenia zgodność umowy zastawniczej z przepisami prawa.

Istotne, że dopiero prawidłowo wniesiony wniosek stanowi podstawę do wydania przez sąd postanowienia zarządzającego wpis. Dane objęte wpisem określa art. 40 ust. 7 pkt 1 zast.rej. i rej.zast. Niezwłocznie po wydaniu postanowienia przez sąd dokonywany jest wpis do rejestru zastawów poprzez wprowadzenie danych zawartych w postanowieniu do tegoż rejestru. Oznacza to, że wszelkie skutki wpisu, w tym również powstanie zastawu rejestrowego, następują dopiero z momentem jego dokonania.

Zgodnie z brzmieniem art. 3 ust. 1 zast.rej. i rej.zast., dla ustanowienia zastawu rejestrowego niezbędne jest zawarcie umowy na piśmie pod rygorem nieważności. Umowa zastawnicza wymaga również formy pisemnej, gdy przedmiotem zastawu są prawa²⁷.

Skutki prawne ustanowienia zastawu

Ustanowienie zastawu nie ogranicza zastawcy w możliwości rozporządzenia obciążoną rzeczą (prawem) czy też zaciągania zobowiązań w charakterze dłużnika osobistego. W rezultacie może nastąpić kolizja zastawu i praw osób trzecich, rozumiana jako faktyczna niemożność wykonania wszystkich praw podmiotowych²⁸. Reguła ogólna każe rozstrzygać ewentualne kolizje w oparciu o zasadę pierwszeństwa.

Ustalenie zasad, w jakiej kolejności zastawnik może wykonywać swoje podstawowe uprawnienia w przypadku zbiegu roszczeń ma podstawowe znaczenie dla określenia pewności danego zabezpieczenia. Pierwszeństwo zaspokojenia się zastawnika z przedmiotu zastawu należy do ustawowej treści prawa zastawu²⁹. Wyjątek stanowią wierzyciele zastawcy, którym z mocy ustawy przysługuje pierwszeństwo szczególne, określone w od-

²⁷ T. Stawewcki, *Zastaw na udziale w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, cz. II, Przegląd Prawa Handlowego 2000, nr 9, s. 10.

²⁸ A. Szpunar, *O kolizji praw podmiotowych*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1996, nr 4, s. 636.

²⁹ Art. 306 § 1 k.c.

rębnych przepisach. Przepisem takim jest art. 1025 § 1 k.p.c., który wymienia kategorie wierzytelności podlegających zaspokojeniu przed wierzytelnościami zabezpieczonymi prawem zastawu. Należą do nich:

- 1) koszty egzekucyjne,
- 2) należności alimentacyjne,
- 3) należności za pracę oraz renty z tytułu odszkodowania za wywołanie choroby, niezdolności do pracy, kalectwa lub śmierci, koszty ostatniej choroby i pogrzebu dłużnika,
- 4) zabezpieczenie hipoteczne należności banku hipotecznego, wynikające z wierzytelności wpisanych do rejestru zabezpieczenia listów zastawnych,
- 5) podatki i inne należności, do których stosuje się przepisy o zobowiązaniach podatkowych wraz z odsetkami i kosztami egzekucyjnymi,
- 6) opłaty za użytkowanie wieczyste terenów lub użytkowanie budynków Skarbu Państwa lub gminy wraz z dodatkami za zwłokę i kosztami egzekucyjnymi.

Duży zakres wierzytelności z pierwszeństwem szczególnym powoduje, że zastaw zwykły, podobnie jak hipoteka, nie stanowi obecnie zbyt „atrakcyjnej” formy zabezpieczenia. Zmiany mające na celu ograniczenie przywilejów egzekucyjnych wprowadza ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów. Według niej pierwszeństwo przed wierzytelnościami zabezpieczonymi zastawem rejestrowym przysługuje jedynie należnościom wymienionym w pkt 1-3. Dodatkowo ograniczono pierwszeństwo szczególne wierzytelności z tytułu wynagrodzenia za pracę do należności za okres nie dłuższy niż 3 miesiące³⁰.

Ustanowienie zastawu nie ogranicza zastawcy w możliwości rozporządzenia przedmiotem zastawu. Na zabezpieczenie swobody zastawcy w dysponowaniu przedmiotem zastawu szczególnie nacisk kładzie kodeks cywilny. Przepisy księgi pierwszej zakazują wyłączania lub ograniczania przez czynność prawną uprawnienia do rozporządzenia prawem zbywalnym³¹. Dopuszczalne jest natomiast zobowiązanie się przez uprawnionego, że nie dokona on określonych rozporządzeń prawnych³². Zobowią-

³⁰ J. C z a j a, *Komentarz do ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów*, Gdańsk 1998, s. 231.

³¹ Art. 57 § 1 k.c.

³² Art. 57 § 2 k.c.

zanie to nie pozbawia dłużnika kompetencji do dokonywania czynności rozporządzających i nie wpływa na ich skuteczność³³. Dalej idąca ochrona przewidziana jest dla zastawu posesoryjnego. Nieważne jest zastrzeżenie, przez które zastawca zobowiązuje się względem zastawnika, że nie dokona zbycia lub obciążenia rzeczy przed wygaśnięciem zastawu³⁴. Przyjęcie takiego rozwiązania ma na celu ochronę słabszej ekonomicznie strony umowy, jaką jest dający zabezpieczenie, oraz zapobieżenie zbyt ścisłemu związaniu z jego osobą odpowiedzialności rzeczowej.

W odmienny sposób problem dopuszczalności zbywania i obciążania przedmiotu zastawu normuje ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów. W umowie zastawniczej dopuszczalne jest zastrzeżenie, w którym zastawca zobowiązuje się, że przed wygaśnięciem zastawu rejestrowego nie dokona zbycia lub obciążenia przedmiotu zastawu³⁵. Zbycie lub obciążenie przedmiotu zastawu wbrew zastrzeżeniu jest jednak ważne, jeżeli nabywca nie wiedział i przy zachowaniu należytej staranności nie mógł się dowiedzieć o tym zastrzeżeniu w chwili zawarcia umowy z zastawcą³⁶. Treścią zastrzeżenia jest zobowiązanie zastawcy do niedokonywania określonych rozporządzeń przedmiotem zastawu. Powyższe unormowanie, zawarte w ustawie o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów wprowadza wyjątek do unormowań zawartych w kodeksie cywilnym³⁷.

Przytoczona na wstępie teza, w myśl której ustanowienie zastawu nie ogranicza zastawcy w możliwości rozporządzania jego przedmiotem, wymaga doprecyzowania. Przepisy art. 311 k.c. i art. 14 ust. 1 zast.rej. i rej.zast. wymieniają wyłącznie przeniesienie i obciążenie przedmiotu zastawu. W takim też zakresie ochrona przed ograniczeniem swobody zastawcy nie budzi wątpliwości. Jeżeli chodzi o pozostałe postacie czynności rozporządzających, których przedmiotem może być przedmiot za-

³³ Skutki czynności rozporządzającej dokonanej wbrew zaciągniętemu zobowiązaniu podlegają ocenie z punktu widzenia przepisów art. 471 i nast. k.c.

³⁴ Art. 311 k.c.

³⁵ J. C z a j a, *op. cit.*, s. 247.

³⁶ Art. 14 zast.rej. i rej.zast.

³⁷ Odmiennie J. M o j a k, J. W i d ł o, *Sądowy zastaw rejestrowy w systemie praw rzeczowych*, Rejent 1999, nr 4, s. 73-74, przypis 12, który uznaje art. 14 ust. 1 zast.rej. i rej.zast. za przypadek umownego zakazu zbycia przedmiotu zastawu, a więc *lex specialis*.

stawu, tj. czynności polegające na zniesieniu lub „osłabieniu” obciążonego prawa, nie podlega kwestii kompetencja zastawcy do dokonywania wymienionych kategorii rozporządzeń. Wynika to z art. 57 § 2 k.c., w stosunku do którego przepisy o zastawie nie przewidują wyjątków.

Kwestia realizacji uprawnień majątkowych i korporacyjnych a umowa zastawu

Podstawą do uznania kompetencji zastawnika w zakresie prawa do zysku czyni się art. 319 k.c. w zw. z art. 328 k.c. Hipoteza art. 319 k.c. (w zw. z art. 328 k.c.) obejmuje zarówno pożytki rzeczy (naturalne i cywilne), jak i pożytki prawa. W sytuacji braku odmiennych postanowień umowy zastawniczej, zastawnik byłby uprawniony do pobierania dywidendy i zaliczenia jej na poczet zabezpieczonej wierzytelności i związanych z nią roszczeń³⁸. Powyższe stanowisko budzi jednak wątpliwości na gruncie przepisów kodeksu cywilnego. Dywidenda stanowi pożytek prawa w rozumieniu art. 54 k.c.

Wątpliwości budzi jednak możliwość stosowania art. 319 k.c. do zastawu na prawach³⁹. Treść powyższego przepisu jest ściśle uwarunkowana obowiązkiem wydania rzeczy zastawnikowi jako konstytutywną przesłanką powstania zastawu posesoryjnego. Dyrektywa odpowiedniego stosowania zakłada wykorzystanie przepisów o zastawie na rzeczach ruchomych wyłącznie wówczas, gdy jest to zgodne z naturą zastawu na danym prawie. Zawarte w umowie zastawniczej porozumienie stron, upoważniające zastawnika udziału do pobierania przypadającej nań części dywidendy, należałoby traktować raczej jako przelew wierzytelności.

Ustanie bytu prawnego spółki wiąże się w konsekwencji z wygaśnięciem praw udziałowych będących przedmiotem zastawu. W przypadku likwidacji spółki zastaw z mocy art. 332 k.c. przechodzi na sumy wypłacone wspólnikowi tytułem udziału w kwocie likwidacyjnej⁴⁰. Z reguły rozwią-

³⁸ A. Herbert, *op. cit.*, s. 353.

³⁹ Kwestia zastosowania art. 319 k.c. do zastawu na prawach nie jest jednoznacznie przesądzona. Pogląd dominujący kwestionuje taką możliwość; por. J. Winiarz, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, s. 256; odmiennie S. Rudnicki, *op. cit.*, s. 375.

⁴⁰ Art. 332 k.c. („w razie spełnienia świadczenia zastaw na wierzytelności przechodzi na przedmiot świadczenia”).

zanie spółki nie spowoduje zatem wygaśnięcia zastawu, a tylko zmiany jego przedmiotu z udziału (prawa) na pieniądze. Do odbioru świadczenia upoważnieni są łącznie wspólnik i zastawnik. Każdy z nich może żądać spełnienia świadczenia do rąk ich obu łącznie albo złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego⁴¹. Przyjmuje się, że zastawnik nie może nabywać przysługującego wspólnikowi prawa poboru – prawa pierwszeństwa objęcia nowych udziałów⁴². Ani prawo poboru, ani udziały objęte w rezultacie jego wykonania nie mogą być kwalifikowane jako pożytki prawa w rozumieniu art. 54 k.c.

Z wykonaniem prawa poboru, poza złożeniem oświadczenia o objęciu udziału, łączy się również zobowiązanie do jego pokrycia. Zastawu nie zaciąga się również z mocy prawa na udziały objęte przez wspólnika w podwyższonym kapitale zakładowym⁴³. Wyjątek jest, gdy podwyższenie kapitału następuje poprzez zwiększenie wartości nominalnej dotychczasowych udziałów oraz gdy dochodzi do podwyższenia kapitału zakładowego ze środków własnych. Powodem może być rozwiązanie wyłącznie przez odpowiednie postanowienia umowy zastawniczej. Możliwe jest zobowiązanie się zastawcy do wykonania prawa poboru w przysługującym mu zakresie oraz ustanowienie zastawu na nowo utworzonych udziałach. Dodatkową gwarancją dla zastawnika może być przyznanie mu prawa głosu w umowie spółki lub w drodze pełnomocnictwa z równoczesnym udzieleniem pełnomocnictwa szczególnego (w formie aktu notarialnego) do złożenia oświadczenia o objęciu udziałów.

Kodeks spółek handlowych wprowadził bardzo istotną zmianę dotyczącą zastawu na udziale w spółce z o.o. Odnosi się ona do upoważnienia zastawnika udziału do wykonywania prawa głosu w spółce⁴⁴. Do tej pory stanowisko doktryny w zakresie uprawnień korporacyjnych zastawnika było niemal jednoznacznie negatywne⁴⁵. Przyjmowano, że z tytułu zasta-

⁴¹ Art. 333 k.c.

⁴² A. Szajkowski, [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 1070.

⁴³ S. Sołtysiński, [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 457.

⁴⁴ J.P. Naworski, *Komentarz do kodeksu spółek handlowych*, Warszawa 2001, s. 60 i nast.

⁴⁵ A. Liebeskind, *op. cit.*, s. 283.

wu zastawnik nabywa tylko uprawnienia majątkowe, natomiast nie nabywa uprawnień korporacyjnych, w tym uprawnienia do głosowania udziałami na zgromadzeniu wspólników itp. Zasadę tę potwierdził m.in. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 października 1999 r.⁴⁶ Sąd Najwyższy stwierdził, że w razie ustanowienia zastawu na udziale wspólnika w spółce z o.o. prawo do uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników i prawo głosu przysługują w dalszym ciągu zastawcy. Prawo głosu jako prawo związane z udziałem nie może być przedmiotem samodzielnego obrotu prawnego⁴⁷.

Zarzucono jednak Sądowi Najwyższemu, że przyjęcie jego stanowiska może prowadzić do uczynienia zastawu na udziale iluzorycznym zabezpieczeniem, gdyż zastawca, dysponując prawem głosu na zgromadzeniu wspólników, może doprowadzić do znacznego pogorszenia faktycznej wartości przedmiotu zastawu⁴⁸. Na gruncie niekorzystnej dla zastawnika interpretacji przepisów kodeksu handlowego praktyka sięgała czasem po pełnomocnictwo, które pozwalało rozszerzyć uprawnienia zastawnika, a nie stanowiło naruszenia ani obejścia prawa⁴⁹. Wraz z ustanowieniem zastawu na udziale w spółce z o.o. zastawca udzielał zastawnikowi pełnomocnictwa do uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników i wykonywania prawa głosu. Warunkiem było jedynie to, żeby umowa spółki nie zawierała ograniczeń co do udzielenia takiego pełnomocnictwa oraz aby pełnomocnictwo to było udzielone na piśmie, a następnie dołączone do protokołu zgromadzenia wspólników.

Od wejścia w życie kodeksu spółek handlowych stan prawny w tym zakresie uległ zmianie. Zgodnie bowiem z art. 187 § 2 k.s.h., „umowa spółki może przewidywać, że zastawnik (...) może wykonywać prawo głosu”. Nie przyjęto zasady, że każdorazowy zastawnik jest z mocy prawa upoważniony do wykonywania praw korporacyjnych wspólnika. Wymagane jest zapisanie w umowie spółki odpowiedniego upoważnienia. Na jego podstawie zastawnik może stawić się na zgromadzeniu wspólników

⁴⁶ Wyrok SN z dnia 08.10.1999 r. II CKN 296/98, OSNC 2000, nr 4, poz. 72.

⁴⁷ J. Frąckowiak, *Zastaw na akcjach*, Rejent 1995, nr 1, s. 28-29.

⁴⁸ G. Sikorski, *Glosa do wyroku SN z dnia 08.10.1999 r.*, Prawo Bankowe 2000, nr 11, s. 31-35.

⁴⁹ J. Górecki i M. Winiarczyk, *Glosa do wyroku SN z dnia 08.10.1999 r.* (niepubl.).

i uczestniczyć w podejmowaniu uchwał. Dla realizacji tego celu spółka musi być skutecznie zawiadomiona o zastawie. Nie jest natomiast niezbędne zawarcie odpowiedniego postanowienia w umowie zastawniczej ani ujawnienie praw korporacyjnych w księdze udziałów. W wyniku ustanowienia zastawu na udziale w spółce z o.o. i zapisania w umowie spółki upoważnienia dla zastawnika, zastawnik nabywa prawo do dokonywania prawnych czynności konwencjonalnych, uregulowanych przepisami o prawach wspólników i władzach spółki. Jest to przede wszystkim rodzaj uprawnienia do własnego zachowania, a nie uprawnienia do zachowania cudzego.

Zarząd spółki, nawet powiadomionej skutecznie o zastawie, nie ma obowiązku zawiadamiać zastawnika o zwołanych zgromadzeniach wspólników. Taki obowiązek może natomiast być kontraktowo nałożony na wspólnika-zastawcę. Zastawnik natomiast jest uprawniony do zainicjowania zwołania zgromadzenia wspólników, jeżeli zastawem obciążona jest co najmniej jedna dziesiąta część kapitału zakładowego lub taka część, którą umowa spółki uznaje za wystarczającą dla tego celu⁵⁰.

Gdyby zastawnikowi w umowie zastawu przyznano prawo uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników i udział w głosowaniu w imieniu zastawcy, a jednocześnie umowa spółki nie zawierała generalnego upoważnienia przewidzianego w art. 187 § 2 k.s.h., oświadczenie zastawcy może być interpretowane jako udzielone zastawnikowi pełnomocnictwo do wykonywania prawa głosu w trybie art. 243 § 1 i § 2 k.s.h.

W przypadku zastawnika upoważnionego przez umowę spółki do głosowania na zgromadzeniu wspólników, zastaw na prawie nie przenosi tego prawa na zastawnika, pozbawia jednocześnie zastawcę możliwości korzystania z pełni dotychczasowych uprawnień. Jeśli więc art. 187 § 2 k.s.h. wyraźnie przewiduje upoważnienie zastawnika do korzystania z prawa głosu na zgromadzeniu wspólników, to znaczy, że zastawnikowi przyznane jest silniejsze prawo niż tylko jako pełnomocnikowi. Skorzystanie przez zastawnika z upoważnienia wyłącza prawo wspólnika-zastawcy do cofnięcia oświadczenia woli lub innych zachowań.

⁵⁰ Art. 236 § 1 k.s.h.

Wpływ jawności zastawu na realizację uprawnień wynikających z zastawu w postępowaniu egzekucyjnym i pozaegzekucyjnym

Z uwagi na treść oraz bezwzględną skuteczność zastawu, jego ujawnienie wobec osób trzecich ma szczególne znaczenie. Celowe jest, aby osoby trzecie mogły poznać wiadomość o istnieniu prawa i zapoznać się z jego treścią⁵¹. Zgodnie z brzmieniem art. 188 § 1 k.s.h., do księgi udziałów należy wpisywać obok nazwiska i imienia lub firmy (nazwy) współnika, adresu, liczby i wartości nominalnej jego udziałów, ustanowienie zastawu lub użytkownika i wykonywania prawa głosu przez zastawnika lub użytkownika, a także wszelkie zmiany dotyczące współników i przysługujących im udziałów. Wpis powinien zostać opatrzony co najmniej datą jego sporządzenia. Ponadto powinny być również odnotowane daty ustanowienia zastawu i otrzymania przez spółkę stosownego zawiadomienia.

Zastawnik powinien być zidentyfikowany w taki sam sposób jak współnik, tj. przez podanie imienia i nazwiska lub firmy (nazwy) i adresu.

W księdze udziałów powinna znaleźć swoje odzwierciedlenie informacja o zawiadomieniu spółki o ustanowieniu zastawu, a także jego przeniesieniu, wygaśnięciu czy zmianie treści. Informacje o ustanowieniu zastawu zamieszczane są również na liście współników, składanej sądowi rejestrowemu przez zarząd spółki⁵².

Odrębną i autonomiczną instytucją jest rejestr zastawów prowadzony na podstawie przepisów art. 36 i nast. zast.rej. i rej.zast. oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 15.10.1997 r. w sprawie szczegółowej organizacji i sposobu prowadzenia rejestru zastawów. Rejestr zastawów jest jawny, a od dnia wpisu nikt nie może zasłaniać się nieznaną treścią danych ujawnionych w nim, chyba że mimo zachowania należytej staranności nie mógł o nich wiedzieć⁵³. Ma to na celu ochronę zastawnika i skierowane jest przeciwko potencjalnym nabywcom przedmiotu zastawu rejestrowego oraz pozostałym wierzycielom zastawcy.

Odnosnie do spółki, niezależnie od wcześniejszego wpisu do rejestru zastawów, skutki ustanowienia zastawu wobec spółki ustępują dopiero

⁵¹ J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2000, s. 29.

⁵² Art. 188 § 3 k.s.h.

⁵³ Art. 37 ust. 1 oraz art. 38 ust. 1 zast.rej. i rej.zast.

z chwilą zawiadomienia jej w trybie art. 187 § 2 k.s.h. Z tą chwilą zarząd zobowiązany jest do uaktualnienia księgi udziałów i listy współników.

Dopuszczalność skierowania egzekucji do udziałów w spółce z o.o., należących do dłużnika egzekucyjnego, wynika z majątkowego charakteru praw udziałowych oraz wyraźnego uznania ich zbywalności⁵⁴. Potwierdzeniem tego jest art. 185 § 1 k.s.h. Postępowanie egzekucyjne stanowi zasadniczy tryb zaspokojenia zastawnika z przedmiotu zastawu⁵⁵. Egzekucja udziałów w spółce z o.o. jest oparta na konstrukcji egzekucji z wierzytelności⁵⁶. Właściwość organów egzekucyjnych określa się na podstawie art. 895 § 1 k.p.c. Właściwym miejscowo jest komornik sądu ogólnej właściwości dłużnika, a w braku podstaw do jej określenia komornik sądu właściwości ogólnej osoby zobowiązanej wobec dłużnika. Dopiero wówczas należałoby brać pod uwagę siedzibę spółki.

Pierwszą czynnością egzekucyjną jest zajęcie. Dokonuje go komornik na podstawie wniosku wierzyciela, do którego należy dołączyć tytuł wykonawczy. Wniosek powinien odpowiadać ogólnym warunkom pisma procesowego, wskazywać świadczenie, które ma być spełnione, i sposób egzekucji⁵⁷. Konieczne przy tym jest określenie udziałów, z których ma być prowadzona egzekucja, przez podanie co najmniej nazwy i siedziby spółki, ilości i wartości nominalnej udziałów oraz imienia i nazwiska lub nazwy (firmy) uprawnionego współnika.

Zajęcie udziału następuje zgodnie z art. 896 § 1 k.p.c. Komornik zawiadamia dłużnika egzekucyjnego, że nie wolno mu odbierać żadnego świadczenia i rozporządzać zajętym udziałem oraz doręcza zaświadczenie o wszczęciu egzekucji (art. 805 k.p.c.). Komornik zawiadamia spółkę, aby należne świadczenie składała jemu lub do depozytu sądowego oraz że zajęcie obejmuje również wypłaty przyszłe. Jednocześnie wzywa spółkę do złożenia w ciągu tygodnia oświadczenia, czy i w jakiej wysokości dłużnikowi egzekwowanemu przysługują udziały w tej spółce, czy inne osoby roszczą sobie prawa do udziałów, czy i w jakim sądzie toczy się lub toczyła się sprawa o zajęte udziały oraz czy i o jakie roszczenia została

⁵⁴ A. Herbet, *op. cit.*, s. 369.

⁵⁵ Art. 312 k.c. oraz art. 21 zast.rej. i rej.zast..

⁵⁶ Należy do niej stosować przepisy art. 895-909 i 911 k.p.c. oraz art. 885-888 k.p.c. z uwzględnieniem art. 185 k.s.h.

⁵⁷ Art. 760 § 1 i art. 797 k.p.c.

skierowana do zajętego udziału egzekucja przez innych wierzycieli⁵⁸. Zajęcie jest dokonane z momentem doręczenia spółce wezwania, o którym mowa w art. 896 § 1 pkt 2 k.p.c.

Zarząd spółki powinien uczynić wzmiankę o zajęciu udziałów danego wspólnika w księdze udziałów. Komornik dokonujący zajęcia udziałów jest zobowiązany niezwłocznie zgłosić ten fakt sądowi rejestrowemu.

Rozporządzenie udziałem, do którego skierowano egzekucję w myśl art. 885 k.p.c. w zw. z art. 902 k.p.c., powoduje nieważność dokonanych czynności. Pod pojęciem rozporządzenia zajętym udziałem, zgodnie z art. 896 § 1 k.p.c., należy rozumieć zbycie, ustanowienie na udziale zastawu lub użytkowania, a także wyrażenie zgody na jego umorzenie. Z mocy zajęcia, wspólnika będącego dłużnikiem egzekwowanym obciąża zakaz odbierania świadczeń przypadających mu od spółki⁵⁹. Zakaz odbierania dotyczy wszelkich świadczeń związanych z udziałem, w szczególności kwot pieniężnych stanowiących jego pożytki lub surogaty, jak np.:

- 1) odpowiedniej części zysku przypadającej do podziału,
- 2) części nadwyżki likwidacyjnej,
- 3) ekwiwalentu należnego wspólnikowi w przypadku umorzenia udziałów,
- 4) ceny przejęcia orzeczonej przez sąd w procesie o wyłączenie wspólnika⁶⁰.

Zajęcie nie obejmuje natomiast świadczeń należnych wspólnikowi na podstawie stosunków prawnych, co najmniej pojęciowo odrębnych od jego członkostwa w spółce⁶¹. Dotyczy to wynagrodzenia za powtarzające się świadczenia niepieniężne oraz piastowania funkcji w organach spółki.

Zasadnicze skutki zajęcia udziału wobec spółki są określone w treści wezwania doręzonego jej przez komornika, zgodnie z art. 896 § 1 pkt 2 k.p.c. Spółka nie może wypłacać wspólnikowi żadnych świadczeń związanych z udziałem. Nie może również w żadnej formie uczestniczyć ani pomagać dłużnikowi rozporządzać zajętym udziałem wbrew temu zakazowi⁶².

⁵⁸ Art. 896 § 2 k.p.c.

⁵⁹ Art. 896 § 1 pkt. 1 k.p.c.

⁶⁰ E. G a b r y e l s k a, *Egzekucje z udziału w spółce z o.o.*, Bielsko-Biała 1997, s. 45.

⁶¹ Dotyczy to sytuacji, w przypadku której spółka – dłużnik jest spółką przejmującą.

⁶² J. J o d ł o w s k i, *Egzekucje z udziałów w spółce z o.o.*, Palestra 1937, nr 7-11, s. 757.

O zaspokojeniu wierzyciela w drodze sprzedaży zajętego udziału, ustanowieniu kuratora lub zarządcy zajętego prawa decyduje sąd, jeżeli w świetle towarzyszących okoliczności uzna, że zastosowania tego środka wymaga należyte wykonanie praw dłużnika⁶³. Postępowanie w tej sprawie wszczyna się na wniosek dłużnika egzekwowanego lub wierzyciela. Wniosku o zastosowanie któregośkolwiek z powyższych środków nie może natomiast złożyć spółka.

Umowa zastawnicza może przewidywać zaspokojenie zastawnika przez przejęcie przedmiotu zastawu rejestrowego na własność w trzech wymienionych niżej przypadkach:

- 1) jeżeli przedmiotem zastawu są papiery wartościowe dopuszczone do publicznego obrotu, a Komisja Papierów Wartościowych i Giełd wyraziła zgodę na takie przejęcie i określiła jego warunki,
- 2) jeżeli przedmiotem zastawu są rzeczy występujące powszechnie w obrocie towarowym,
- 3) jeżeli przedmiotem obrotu są rzeczy, wierzytelności i prawa, których wartość została ściśle oznaczona w umowie zastawniczej⁶⁴.

Koniecznym elementem umowy o ustanowienie zastawu rejestrowego na udziale jest ściśle oznaczenie wartości przedmiotu zastawu. Przejęcie na własność przedmiotu zastawu rejestrowego następuje wskutek i z momentem złożenia przez zastawnika stosownego oświadczenia, nie wcześniej jednak niż po bezskutecznym upływie terminu wymagalności zabezpieczonego zobowiązania.

Umowa zastawnicza może przewidywać jako formę pozaegzekucyjnego zaspokojenia zastawnika alternatywną wobec przejęcia udziału sprzedaż w drodze przetargu publicznego⁶⁵. Przetarg jest przeprowadzany przez komornika lub notariusza w terminie 14 dni od zgłoszenia przez zastawnika stosownego wniosku. Może on jednak być złożony dopiero po bezskutecznym upływie terminu wymagalności zabezpieczonej wierzytelności. Przed złożeniem wniosku konieczne trzeba zawiadomić pisemnie zastawcę. Przetarg publiczny kieruje się do nieograniczonego kręgu adresatów zaproszonych do składania ofert. Zaproszenie może prze-

⁶³ Art. 908 § 1 k.p.c.

⁶⁴ Art. 22 ust. 1 zast.rej. i rej.zast..

⁶⁵ Art. 24 ust. 1 zast.rej. i rej.zast..

widywać obowiązek wpłacenia wadium. Ogłoszenie o przetargu powinno zawierać co najmniej miejsce, przedmiot, termin oraz warunki przetargu. Do zawarcia umowy w drodze przetargu dochodzi z chwilą wybrania przez organizującego przetarg najlepszej oferty.

Wygaśnięcie zastawu

Skutek w postaci wygaśnięcia zastawu wiąże się ściśle z określonymi zdarzeniami prawnymi bądź decydować może o tym wola stron. W treści umowy zastawniczej dopuszczalne jest bowiem zastrzeżenie warunku rozwiązującego lub terminu końcowego. Przesłanki wygaśnięcia zastawu z mocy prawa można podzielić na:

- 1) przyczyny wspólne dla ograniczonych praw rzeczowych:
 - a) zastaw wygasa w razie zrzeczenia się zastawu przez zastawnika,
 - b) zastaw wygasa w przypadku konfuzji, czyli następczej tożsamości podmiotowej zastawnika i uprawnionego z tytułu obciążonego prawa wskutek nabycia przez zastawnika zarówno zastawionego udziału, jak i przelewu zabezpieczonej wierzytelności na aktualnego zastawcę,
 - c) wygaśnięcie zastawu z powodu następczego braku jego przedmiotu;
- 2) przyczyny stanowiące konsekwencję zasady akcesoryjności zastawu;
- 3) inne przyczyny, niezwiązane bezpośrednio z konstrukcją prawną samego zastawu:
 - a) sprzedaż udziału w postępowaniu egzekucyjnym (art. 879 k.p.c.),
 - b) przejęcie długu i brak zgody zastawcy nie będącego dłużnikiem osobistym na trwanie zabezpieczenia (art. 525 k.c.).

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością jest najpowszechniej występującą formą spółek handlowych w obrocie prawnym i gospodarczym. Należy więc liczyć się z tym, że zastaw na udziałach tej spółki będzie coraz częściej stosowaną formą zabezpieczenia wierzytelności. Szczególnie pozytywnie należy ocenić obowiązek wynikający z przepisów kodeksu spółek handlowych, dotyczący dokonywania zastawu na udziałach w formie pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi. Kwalifikowana forma takiej czynności prawnej może przeciwdziałać zdarzającym się wcześniej w praktyce (pod rządami kodeksu handlowego) nadużyciom zastawiania udziałów w spółce z.o.o. z datą wsteczną, czyli tzw. antydatowania dokumentów.